

AZ ANGOL FRAZÁLIS IGÉK ÉS EGYSZAVAS MEGFELELŐIK VIZSGÁLATA

KOVÁCS ÉVA

Eszterházy Károly Főiskola, Anglisztika Tanszék

3300 Eger, Egészségház út 4.

evikov@ektf.hu

Kivonat: Az angol frazális igék, azaz az ige + viszonyszós szerkezetek az angol szókincs lényeges részeként különleges fontossággal bírnak úgy a nyelvtanulók, mint a nyelvtanárok számára. Szemantikai, szintaktikai és stilisztikai összetettségüknek köszönhetően a nyelvtanulók gyakran a könnyebben megtanulható, egyszavas megfelelőikkel helyettesítik őket, ami által természetellenessé, dagályossá válhat mondanivalójuk. Használatukat illetően az az általános nézet, hogy a frazális igék túlnyomóan a köznapi, beszélt nyelvben használatosak, míg egyszavas megfelelőik sokkal formálisabbak. Dolgozatom alapvető célja annak feltárása, mi jellemzi ezen összetett igei szerkezetek és egyszavas (közel) szinonimáik viszonyát.

Kulcsszavak: az angol frazális igék, egyszavas megfelelők, formális, informális, diskurzusfunkciók

Bevezetés

Az angol frazális igék (eredetileg: 'phrasal verbs' vagy 'multi-word verbs'), pl. *take off, look after, put up with* rendkívül érdekes és nagymértékben ellentmondásos nyelvi anyagot képviselnek az angol nyelvben. Számuk állandóan változik, és szinte nap mint nap új alakok jelennek meg. Gondoljunk csak a következő új keletű igei szerkezetekre, amelyek a számítástechnika és az internet elterjedésével kerültek be a köztudatba: *dial up, log on/onto/in/into, log off, back up, hack into, key in/into* stb.

Közismert tény, hogy a frazális igék – jobb magyar megfelelő híján a következőkben ezt az elnevezést használom – az angol szókincs olyan területét képviselik, amelynek tanulásától szinte minden diák retteg. Egyrészt azért, mert az angol nyelvben nagy számban fordulnak elő, másrészt pedig azért, mert igen bonyolult szintaktikai, szemantikai és stilisztikai sajátosságokkal rendelkeznek. Ennek következtében a tanulók hajlamosak arra, hogy elkerüljék a frazális igék használatát, és helyettük gyakran a már esetleg jobban rögzült, egyszavas megfelelőket részesítik előnyben.

Gyakoriságukkal kapcsolatban az az általánosan elterjedt nézet, hogy elsősorban a nyelv beszélt változatában fordulnak elő, ugyanakkor a vizsgált igéket a formális, írott szövegekben is megtalálhatjuk, a szlengben pedig rendkívül termékenyek. A frazális igék tehát mindenféle szöveggörnyezetben gyakoriak, ezért hasznunkra válik, ha közülük minél többet ismerünk és használunk megfelelően. Ez a kompetencia az angol nyelv közel anyanyelvi szinten való elsajátításának a jegyei között szerepel.

Továbbá köztudott az is, hogy sok frazális igeének van egyszavas megfelelője, amelyek többsége latin/francia eredetű (vö. Onions 1966). Sok esetben azonban más használatbeli, jelentéstani és kollokációs sajátosságokkal rendelkeznek, így nem mindig helyettesíthetők egymással. Mivel az egyszavas megfelelők általában sokkal formálisabb stílusjegyeket képviselnek, számos szöveggörnyezetben nem használhatók. Jelen tanulmány a frazális igék és egyszavas megfelelőik viszonyát vizsgálja.

1. Néhány általános nézet a frazális igék és az egyszavas megfelelőik viszonyáról

A frazális igék és egyszavas megfelelőik előbb említett sajátosságára számos nyelvész is utal, mint például Jowett (1950/51), Live (1965), Bolinger (1971), Rot (1988), Palmer (1988), valamint a frazális igei szótárak szerzői is (vö. Cowie & Mackin (1993), Sinclair (1995) és Rundell (2005)).

A angol frazális igék létjogosultsága védelmében Jowett (1950/51: 154) a következőket mondja: “Sokkal természetesebb azt mondani, hogy He *came into the room, picked up a book, looked at it carefully, put it down, and went out* mint He *entered the room, seized a book, examined it, discarded it and departed*. Valóban az utóbbi két ige, a ‘seized’ és a ‘discarded’, nem odaillő, bár sokkal helyénvalóbb, mint bármely más egyszavas megfelelő.”

Live (1965: 429) a következő párokat hasonlítja össze: *take in* és ‘absorb’ vagy ‘deceive’, *count out* és ‘exclude’, *look into* és ‘investigate’, *bring about* és ‘cause’, *talk over* és ‘discuss’, *find out* és ‘discover’, *slow down* és ‘decelerate’, *run up* és ‘accumulate’, *egg on* és ‘incite’, *call off* és ‘evoke’, *get around* és ‘circumvent’, és hasonló megállapításra jut.

Bolinger (1971: 6) a *take off* igét veti össze a ‘depart’-tal, a *break out* igét az ‘erupt’-tal, és azt állapítja meg, hogy az utóbbiak vagy túl sokat, vagy túl keveset tartalmaznak.

The plane *took off* (departed)

He *broke out* with a rash. (erupted)

He *hauled off* and hit me. (nincs szinonimája)

Bolinger szerint, *depart* nem specifikus, az *erupt* nevetséges és a *haul off*-nak nincs egyszavas megfelelője, hacsak el nem fogadjuk megfelelőnek azt, hogy *He upped*. Mindezek alapján Bolinger is arra a megállapításra jut, hogy az egyszavas megfelelők fellengzősen, dagályosan hatnak.

Rot Sándor (1988: 201) rámutat, hogy sok frazális ige egyszavas megfelelője újlatin eredetű, például *drag down* = *reduce*. Sokszor maga a frazális ige egy újlatin eredetű ige tükörfordítása vagy újraértelmezése, Lat. *ex(s)tinguere* > MoE *blow out*; *extinguish*, OFr *restorer* > ME *restorer* > MoE *restore*; *give back*. Rot szintén megjegyzi, hogy sokszor csak viszonylagos szinonimitásról beszélhetünk.

Hasonló észrevételeket fogalmaz meg Palmer (1988: 216) is, amikor a következő párokat hasonlítja össze: *give in* ~ *yield*, *look after* ~ *tend*, *carry on* ~ *continue*, *put up with* ~ *tolerate*. Rámutat, hogy az egyszavas megfelelők kevésbé köznyelvi, a *tend* pedig kimondottan az irodalmi nyelvben fordul elő.

McArthur (1992: 774) is utal arra, hogy a frazális igék sokkal informálisabbak, sokszor érzelmi töltetűek, és különösen a szlengben fordulnak elő igen gyakran, ezáltal is különböznek latin eredetű egyszavas megfelelőiktől. Vizsgáljuk meg a következő példákat: *They used up / consumed all the fuel*; *They gathered together / assembled / congregated in the hall*; *The soldiers moved forward/advanced*. A *putting off a meeting* párja a *postponing it*; a *driving back enemy forces* párja a *repelling them*; a *putting out a fire* párja az *extinguishing it*; a *bringing back the death penalty* párja a *restoring it*. A szerzők azonban azt is kiemelik, hogy a fent említett párok kontextusfüggőek, továbbá kollokációs különbségek is lehetnek közöttük.

Sinclair (1995: iv) is rámutat a frazális igék és egyszavas megfelelőik közti stilisztikai különbségre, kiemelve a közel-szinonimák formálisabb jellegét. A szótárban külön jelöli, ha az egyszavas megfelelő majdnem ugyanazt jelenti, mint a frazális ige, mint például

require ~ call for, vagy ha az egyszavas megfelelő sokkal formálisabb, például a *renovate* formálisabb, mint a *do up*, a *retreat* formálisabb, mint a *back away*, az *enlarge* sokkal formálisabb, mint a *blow up*.

2. A frazális igék és egyszavas megfelelőik egyéb sajátosságai

A fent említett különbségek igazolására a *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs* (Sinclair: 1995) című frazális igei szótárból kigyűjtöttem mindazokat a frazális igéket, amelyeknek a szótár szerint van egyszavas megfelelőjük. Ennek eredményeképpen arra a megállapításra jutottam, hogy a szótár szerzői által használt jelölés szerint az egyszavas megfelelő a frazális igék kb. felének, pontosabban 53 %-ának: 232-ből 138-nek az esetében tekinthető formálisabbnak. Ez valóban jelentheti azt, hogy az egyszavas megfelelők sok esetben formálisabbak, de nem jelenti azt, hogy a frazális igék csupán a köznyelvben, s főként a nyelv beszélt változatában fordulnának csak elő.

2. 1. Frazális igék az újságnyelvben

Valójában sok olyan szituáció van, még egészen formális szöveggörnyezetben is, ahol a frazális ige a legtermészetesebb módja bizonyos gondolatok kifejezésének. Nagyon sok olyan frazális ige van, amelyet az anyanyelvű beszélők különbözö, meghatározott társadalmi szituációhoz kapcsolódóan használnak, többek között formális és műszaki szövegekben. Rendkívül gyakoriak például újságcikkek címeiben, mint ahogyan ezt a következő példák is alátámasztják (vö. McCarthy & O'Dell, 2004: 137):

TOP SECRET DEFENCE REPORT *LEAKS OUT*
 PHRASALIAN GOVERNMENT *BROUGHT DOWN* BY ARMY SCANDAL
 POLICE TO *CRACK DOWN ON* MOBILE PHONE THIEVES
 VIOLENCE *FLARES UP* IN HIRADA
 SWEDENS *PULLS OUT* TRADE AGREEMENT
 JAIL *BREAKOUTS* ALARMS VILLAGERS

Néhány, fent említett frazális igének van egyszavas megfelelője (*leak out ~ emerge, bring down ~ overthrow, pull out ~ withdraw, breakout ~ escape*), másoknak viszont nincs, például (*crack down on ~ start dealing with sth/sy more strictly, flare up ~ suddenly happen and become serious*). Az utóbbi kettő azonban különösen természetellenesnek hangzana egy újságcikk címében. A frazális igék nemcsak az újságcikkek címeiben gyakoriak, de az újságnyelvben általában is. Egy népszerű angol pénzügyi, üzleti és gazdasági folyóirat taláalomra kiválasztott cikkében (vö. *The Economist* 2006. július 22.: *Special report: Japan's economy: Time to arise from the great slump*) a következő frazális igéket találtam:

Japan is not alone in having had a banking crisis *brought on* when an asset bubble burst.

...action was fairly swiftly taken to *write off* bad debts, clean up banking systems.

The depth of Japan's *downturn* cannot be compared to America's Great Depression of the 1930th.

M. Hutchinson, T. Ito and F. Westermann *point out* in 'Japan's Great Stagnation...

Japan's American overlords wanted to *rip up* the bank-dominated system

Japan was *bumping up* against the constraints of a maturing economy.
 Creeping deregulation was *eating into* banks' protected markets.
a maternal finance ministry *took in* households' cheap savings
 Instead of weakening the economy *took off*.
the stockmarket *shook off* the Wall Street crash of 1987.
 ...share prices fell and land dealings *dried up*.
asset values would *pick up*.
 Two poorly run Tokyo credit co-operatives had to be *bailed out*.
taxpayers contributed to *bail-out*.
 Japan's financial system appeared to be on the edge of a *meltdown*.
 ...they seemed to *calm things down*.
 ...the scale of Japan's banking crisis had finally *sunk in*.
 The Financial Services Agency *set out* to break the cosy ties between
 banks and their former regulator.
 The government finally created a vehicle to *clean up* bad loans.
 ...a cushion is needed against external shocks, such as *slowdown* in
 America.
 ...inflation has started *itching up* again.
 It looks like *brightening up*.
people were either *laid off* or withdrew from the workforce.
 Private markets and not public charity will henceforth be supplying the
 credits that makes the economy *go round*.
 ...private lenders who want to be *compensated* for the risks they are
 prepared to take.
 A country where money is *given out* by the state for nothing.

Nem meglepő talán, hogy ez az újságcikk bővelkedik olyan latin eredetű igékben is, amelyeknek van frazális igei megfelelőjük. Feltételezésem szerint azonban a frazális ige szokatlannak, sok esetben nagyon informálisnak hatna az adott szöveggörnyezetben.

2. 2. Frazális igék az üzleti nyelvhasználatban

Vizsgáljuk meg a következő példákat:

Time to *arise* from the great slump. ~ *get out of*
restore economies to growth ~ *bring back*
 the bank decided to *retreat*. ~ *back away*
 That super loose liquidity was *withdrawn* this spring. ~ *take back*
 A new minister will *arrive* in September. ~ *turn up, show up*
 Capital markets were not *abolished* completely ~ *do away with*
 Yet the point of shares was not to *raise* capital. ~ *bring up*
 ... one of the big brokers abruptly *collapsed*. ~ *break down*

Mint a fenti példákból nyilvánvaló, a frazális igék gyakran használatosak az üzleti világban is. Ennek alátámasztására vegyük szemügyre a következő, a *Really learn 100 phrasal verbs for business* (Parkinson: 2005) című könyvből származó példákat: *account for, back up, branch out, buy out, cash in on, close down, contract out, drum up, dry up, hammer out, hook up with, open up, phase out, report back, rip off, sell off, shake up, start up, tie up, write off* stb..

2. 3. Frazális igék a műszaki nyelvben

Most vizsgáljunk meg egy olyan szöveget, egy menedzserkalkulátor használati utasítását, amely a műszaki nyelvet képviseli (vö. McCarthy & O'Dell, 2004: 133):

1. Remove computer from packaging. Do not *turn* the computer *on* at this point.
2. Insert the power cable as shown and *plug* the unit *into* an electrical supply.
3. If the screen illuminates, *turn off* the computer using the 'on/off' button.
4. Allow the battery to *charge up* for at least 12 hours.
5. The screen brightness can be controlled using the screen button. *Turn up* the brightness by pressing the button till the desired level is reached.

Ebben a műszaki szövegben nagyon természetellenesen hatna, és nagyon gyakran lehetetlen is lenne a frazális igét egyszavas megfelelőjével helyettesíteni. Igaz, hogy a *turn on/off* helyettesíthető egy másik frazális igével, a *switch on/off*-al stílus- és jelentésváltozás nélkül, de helyette a *make the computer start or stop working* nagyon furcsa hatást keltene. A *plug sth into sth* szerkezetet helyettesíthetnénk a *connect sth to sth*-al, de a *put electricity into the battery* nagyon szokatlan lenne a *charge up* helyett, csakúgy, mint az *increase the amount of brightness* a *turn up the brightness* helyett.

Mint a fenti példák sugallják, a frazális igéknek az újságírás, az üzleti és a műszaki nyelvben speciális diskurzusfunkcióik vannak. Az újságcikkek címében ténamegjelölő és figyelemfelkeltő szerepük lehet, míg az üzleti nyelvben amellet, hogy illusztráló célokat szolgálnak, terminológiai hiányt is betöltenek, csakúgy, mint a műszaki szövegekben.

A frazális igéknek a mindennapi nyelvben is sok esetben fontos, lexikai űrt betöltő szerepük is van, hiszen olyan fogalmakat fejezünk ki velük, amelyeknek nincs konkrét egyszavas megfelelőjük, így ezek körülírással kifejezése mesterkélt hatást kelthet, pl. *My car broke down (stopped working)*, *Could you put me up for the night? (give me accomodation in your house)*, *Ann saw Terry off at the station (went there with him in order to say good bye to him)*. Hasonlóképpen a *draw up*, *get away with*, *run out of*, *wear out* frazális igéknek sincs egyszavas megfelelőjük.

3. Frazális igék és egyszavas megfelelőik kapcsolata

A frazális igék és egyszavas megfelelőik kapcsolata zömmel három típusba sorolható.

3. 1. Egyszavas igék, több frazális igei megfelelővel

Néhány egy szóból álló igének számos frazális igei párja is van, amelyek különböző szavakkal kollokálnak:

<i>eliminate</i>	~ <i>knock out</i> (a person or team in a competition), <i>do away with</i> (diseases, violence), <i>stamp out</i> (a rebellion, a strike, cholera)
<i>endure</i>	~ <i>live through</i> (a difficult or dramatic event or change), <i>put up with</i> (noise, disturbance, bad manners, inconsiderate behaviour), <i>stick out</i> (a difficult or unpleasant situation)
<i>eradicate</i>	~ <i>wipe out</i> (crime, disease, poverty, population), <i>sweep away</i> (system, society, convention, injustice), <i>kill off</i> (insects, pests, buds, inhabitants)
<i>demolish</i>	~ <i>knock down</i> , <i>tear down</i> , <i>blow up</i>

- support** ~ *back up* (a statement, people, attack, programme), *stand by* (friend, colleague), *go along with* (a person, idea, proposal, policy).
suppress ~ *hush up* (a matter from the public), *hold back* (information), *choke back* (a strong emotion), *bite back* (a remark or feeling), *block out* (news, information), *lock away* (information), *put down* (opposition)
reprimand ~ *tell off*, *tick off*, *dress down*, *blow up*

3. 2. Frazális igék változatos számú egyszavas megfelelőivel

Több esetben egy-egy frazális igének jónéhány egyszavas megfelelője is lehet, ebben az esetben is speciális kollokációs megszorítások érvényesülnek:

- back up** ~ *support* (statement, people, attack, programme), *reverse* (film, tape, car), *retreat* (walk backwards)
blow up ~ *explode* (bomb, mine, house), *inflate* (tyre, balloon), *enlarge* (photograph, picture), *reprimand* (child, worker)
block out ~ *exclude* (light), *obscure* (view), *suppress* (news, information)
bring back ~ *restore* (the death penalty), *return* (money to someone), *retrieve* (a shot bird or animal from where it has fallen)
come down ~ *descend* (the stairs), *decrease* (prices, expenditure, costs)
go down ~ *decrease* (cost, level, standard), *deteriorate* (quality, standard), *deflate* (tyre, balloon)
pick out ~ *discern* (persons, objects), *select* (persons, things from a group)
put down ~ *lower* (a part of your body), *suppress* (opposition), *destroy* (animals)
put on ~ *gain* (weight), *apply* (the brake)
put out ~ *issue* (statement, story), *dislocate*, (your back or a joint in your body), *produce* (products), *broadcast* (a message or programme on radio or television)
stick out ~ *protrude* (arm, legs, nose, rock, cliff), *endure* (a difficult or unpleasant situation)
take back ~ *repossess* (money, territories, borrowed book), *retract* (remark, statement, accusation)
take on ~ *assume* (quality, appearance), *tackle* (rival, opponent)
take up ~ *adopt* (attitude, belief, style), *occupy* (a particular amount of time, space).

3. 3. Etimologikus párok

Néhány további esetben a frazális igék összetevői – többé-kevésbé ugyanabban a jelentésben – a latin igék összetevőinek felelnek meg (Onions 1966):

- descend from** ~ *climb down*
 L. *descendere* alapja DE (off, from) + *scandere* (climb)
insert ~ *put in*
 L. *inserere* alapja IN- (in) + *serere* (plant, put into)
interrupt ~ *break in upon*
 L. *interrumpere* alapja INTER- (between) + *rumpere* (break)
investigate ~ *search into*
 L. *investigāre* alapja IN- (in) + *vestigāre* (track, trace)
repel ~ *drive, force back*

L. *repellere* alapja RE- (back) + *pellere* (drive)

subtract ~ take away

L. *subtrahere* alapja SUB- (from/away) + *trahere* (draw)

supervise ~ oversee

L. *supervidere* alapja SUPER (above, over) + *viddere* (see)

Érdekes módon nemcsak frazális igék, hanem prefixumos igék, sőt, a frazális igékből képzett főnevek és melléknevek jelentésében is felfedezhetjük a latin/francia eredetet (vö. Rundell, 2005: LS 12).

Angol szó	Latin/francia megfelelő	Jelentéselemek
foretell	predict	<i>pre</i> = before, ahead <i>dict</i> = to say
put forward	propose	<i>pro</i> = forward <i>pose</i> = to put
come between	intervene	<i>inter</i> = between <i>ven</i> = come
drive out	expel	<i>ex</i> = out <i>pel</i> = to drive
look down (on sy)	despise	<i>de</i> = down <i>spise</i> = to look
forerunner	precursor	<i>pre</i> = before, ahead <i>curs</i> = to run
lead-in	introduction	<i>intro</i> = inwards <i>duct</i> = to lead
downcast	dejected	<i>de</i> = down <i>jest</i> = to throw

Néhány latin eredetű frazális ige esetében a redundanciára emlékeztető jelenség figyelhető meg, vagyis a viszonyzó jelentésében megismétlődik a prefixum eredeti jelentése, vagy közel ugyanazt a jelentést hordozzák:

abstain from ~ *withhold oneself from*

L. *abstinere* alapja AB(S) (away/off) + *tenere* (hold, keep)

adhere to ~ *stick to*, *cleave to*

L. *adhærere* alapja AD (to) + *hærere* (stick)

co-operate with ~ *work together*

L. *cooperari* alapja CO (together) + *operārī* (work)

inject into ~ *drive or force in*

L. *iniciere* alapja IN(in) + *jacere* (throw)

Összegzés

Mint a fenti összehasonlító elemzésből kitűnik, téves az az általános nézet, hogy a frazális igék főleg csak a köznyelv beszélt változatában fordulnak elő. Az igaz, hogy sokszor

érzelmi töltetűek, és nagyon gyakoriak a szlengben, és így sokkal természetesebbek és megfelelőbbek bizonyos szöveggörnyezetben. Mindazonáltal ez nem jelenti azt, hogy nem fordulnak elő formális, valamint pl. műszaki diskurzusban.

Jó néhány frazális igének van egyszavas, többnyire újlatin eredetű megfelelője, amelyek valóban sok esetben sokkal formálisabbak. Továbbá, bizonyos diskurzusfajtákban figyelemfelkeltő szerepük mellett terminológiai, hiánypótló szerepük is lehet.

Irodalom

- Bolinger, D. 1971. *The Phrasal Verb in English*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Cowie, A. P. & R. Mackin. (1993). *Oxford Dictionary of Phrasal Verbs*. Oxford: Oxford University Press.
- Jowett, W. P. 1950/51. On phrasal verbs. *English Language Teaching*. 5: 152-7.
- Live, A. H. 1965. The discontinuous verb in English. *Word* 21: 428-51.
- McArthur, T. 1992. *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford: Oxford University Press.
- McCarthy, M. & F. O'Dell 2004. *English Phrasal Verbs in Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Onions, C. T. 1966. *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Palmer, F. R. 1988. *The English Verb*. Second Edition. Longman: London and New York.
- Rot, S. 1988. On Crucial Problems of the English Verb. *Bamberger Beiträge zur Englischen Sprachwissenschaft*. Band 22 Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang. 182-242.
- Parkinson, D. 2005 *Really learn 100 phrasal verbs for business*. Oxford: Oxford University Press.
- Rundell, M. 2005. *Macmillan Phrasal Verbs Plus*. Oxford: Bloomsbury Publishing Plc.
- Sinclair, J. 1995. *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs*. London: Harper Collins Publishers.
- The Economist* 2006. július 22.: *Special report: Japan's economy: Time to arise from the great slump*.